

ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТОВНОГО НАПОВНЕННЯ ЗАСАДИ ГУМАНІЗМУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Беспалько І. Л.

*асистент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Засади є нормами права, що реалізують у собі основи моральності. Саме у цих приписах міститься концентроване вираження вимог суспільної моралі, що відповідає певному періоду розвитку держави. Це спонукає до думки про необхідність детального дослідження у даній галузі права загальноправової засади гуманізму. Гуманізм (від лат. *humanus* – людяність) – світогляд, у центрі якого знаходиться ідея людини як найвищої цінності [8, с. 312]. Ця вимога є морально-правовою категорією, стержневими ідеями якої є: визнання гідності й незалежності особистості головною соціальною цінністю; максимізація свободи вибору індивіда, яка має поширюватись так далеко, наскільки це не завдає шкоди іншим; додержання положення, згідно з яким кожен заслуговує до себе людського ставлення.

В.Я. Тацій справедливо зазначає, що всі державні інституції повинні діяти в межах Конституції й законів України, що правова система має складатися з таких законів, які мусять бути демократичними, гуманними, справедливими, спрямованими на забезпечення прав людини, не інтересів певних верств населення, а всього народу [10, с. 5]. В теорії держави і права гуманізм називають загальнолюдською вимогою, що спрямовує певний вид діяльності на охорону прав та свобод людини і громадяни-

на, на визнання самоцннст лудьској особистості, невід'ємності її прав і свобод, поваги її гідності, захисту від свавільного втручання у сферу особистого життя [2, с. 199, 200]. Ця вимога отримала своє закріплення в багатьох міжнародних актах. Наприклад, ст. 1 Загальної декларації прав людини, ст. 3 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини, ст. 7 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права передбачають, що ніхто не може бути підданий катуванню чи жорсткому, не людському або принижуючому його честь та гідність, поведженню чи покаранню [1, с. 194; 3, с. 223; 7, с. 199].

У ст. 3 Конституції України закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Стаття 28 Основного Закону закріплює право кожного на повагу до його гідності [4, с. 8]. Змістом даного права є законодавчо встановлена й гарантована державою сукупність норм, які надають кожному впевненості у своїй суспільній цінності, можливість усвідомлювати себе як особистість, поважати власні моральні принципи, наполягати на повазі до себе з боку інших людей, державних органів.

Вимога гуманізму є однією із загальноправових, фундаментальних положень, відповідно до яких формується система засад певної правової галузі. Гуманістична спрямованість кримінального процесу зумовлена тим, що саме в цій сфері діяльності найчастіше існує необхідність обмеження прав і свобод людини. Слід звернути увагу на те, що велика частка справ, які розглядаються Європейським судом з прав людини стосовно України, пов'язана саме з жорстким ставленням до людини під час провадження в кримінальній справі. Розглядаючи окремі засади кримінального процесу, ми можемо виявити в їх змісті відповідні гуманістичні прояви. І це зрозуміло, оскільки головною властивістю їх системи є взаємозв'язок, де лише належне виконання однієї засади тягне за собою дотримання інших. Безумовно, що у кримінальному процесі фундаментальна засада гуманізму найповніше трансформується у вимогу поваги до людської гідності, зміст якої полягає у наступному: «Під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної особи. Забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорсткому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поведженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поведження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність. Кожен має право захищати усіма засобами, що не заборонені законом свою людську гідність, права, свободи та інтереси, порушені під час здійснення кримінального провадження» (ст. 11 КПК України) [6, с. 11].

Для реалізації принципу гуманізму органи дзнання, досудового слідства, прокурор і суд зобов'язані утримуватися від дій, які принижували б честь і гідність усіх осіб, залучених у сферу кримінального процесу. Так, у ч. 2 ст. 241 КПК зазначається, що слідчий не вправі бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язане з необхідністю оголошувати особу, що підлягає освідуванню. При цій процедурі не допускаються дії, які принижують гідність освідуваної особи або небезпечні для її здоров'я [5, с. 68]. У ч. 2 ст. 27 КПК законодавець передбачив можливість проведення закритого судового розгляду у таких випадках: якщо обвинуваченим є неповнолітній; розгляду справи про злочин проти статевої свободи та статевої недоторканості особи; необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи; необхідності забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні [6, с. 16]. До того ж у КПК закріплено окремий порядок провадження у справах про злочини неповнолітніх, застосування примусових заходів медичного характеру. У цих випадках закон установлює деякі привілеї й винятки з загальних правил, що пояснюється особливостями кримінальної справи та особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину.

Проявом гуманізму слід вважати й доступність правосуддя, яку законодавець визначив як вимогу кожному гарантувати право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом. Рішення, що набрали законної сили є обов'язковими і підлягають безумовному виконанню на всій території України. Кожен має право на участь у розгляді в суді будь-якої інстанції справи, що стосується його прав та обов'язків. Здійснення кримінального провадження не може бути перешкодою для доступу особи до інших засобів правового захисту (ст. 21 КПК України) [6, с. 14].

15 квітня 2008 р. було прийнято Закон «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності». Зазначений нормативно-правовий акт вносить зміни у ст. 5 КК України й закріплює положення, відповідно до якого закон, що посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в часі. А той закон, що частково пом'якшує або посилює кримінальну відповідальність має зворотню дію в часі лише в тій частині, яка пом'якшує кримінальну відповідальність. Якщо кримінальний закон змінювався декілька разів, зворотню дію в часі має той, що скасовує злочинність діяння або іншим чином поліпшує правове положення особи. У ст. 69¹ КК закріплено, що за наявності обставин, пом'якшуючих покарання, за відсутності обставин, що його обтяжують, а також при визнанні підсудним своєї вини строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною санкцією статті [9, с. 32, 33].

У сфері кримінального процесу стикаються суспільні й особисті інтереси, виникають гострі конфліктні ситуації, розв'язання яких вимагає застосування заходів процесуального примусу, які принижують гідність особи, змінюючи самоповагу й оцінку іншими людьми. Тому необхідно розглядати взяття під варту як винятковий запобіжний захід, застосування якого допустиме лише в тих випадках, коли забезпечити досягнення цілей кримінального судочинства в інший спосіб не видиться можливим. Важливим є скорочення випадків застосування зазначеного запобіжного заходу і впровадження альтернативних запобіжних заходів (відсторонення від посади, домашній арешт).

З урахуванням висловлених міркувань пропонуємо закріпити в КПК України засаду гуманізму, виклавши її в наступній редакції: «Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд повинні гуманно ставитися до всіх осіб, які беруть участь у кримінальному процесуальному провадженні, визнавати самоцннст людської особистості, невід'ємності її прав і свобод. Кожному повинно бути гарантовано право доступу до правосуддя й усунення перешкод при його реалізації. Ніхто не може бути підданий катуванню чи жорсткому, не людському або такому, що принижує його честь і гідність поведженню та покаранню».

Література:

1. Загальна декларація прав людини / Упоряд. та голов. ред. Буроменський М.В. // Міжнар. право в документах. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – С. 194-198.
2. Загальна теорія держави і права: Підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / За ред. М.В. Цвіка й О.В. Петришина. – Х.: Право, 2009. – 584 с.
3. Конвенція про захист прав людини та основних свобод / Упоряд. та голов. ред. Буроменський М.В. // Міжнар. право в документах. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – С. 221-243.
4. Конституція України. – К.: Атика, 2007. – 64 с.
5. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О. Г. Шило. – Х.: Право, 2013. – 824с.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 22 червня 2015. – 370 с.
7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права / Упоряд. та голов. ред. Бу-роменський М.В. // Міжнар. право в документах. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – С. 198-202
8. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. – М.: Сов. энцикл., 1973. – 848 с.
9. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності: Закон України від 15. 04. 2008р., № 270-VI // Право і практика. – 2008. – № 20. – С. 32-42.
10. Тацій В.Я. Значення юридичної науки у формуванні правової системи України // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2001. – № 3 (26). – С. 3-23.

Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva

**PRÁVNA VEDA A PRAX:
VÝZVY MODERNÝCH EURÓPSKYCH
INTEGRAČNÝCH PROCESOV**

Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie

**PRÁVNA VEDA A PRAX: VÝZVY MODERNÝCH
EURÓPSKYCH INTEGRAČNÝCH PROCESOV**

medzinárodnej vedeckej konferencie

27. – 28. novembra 2015

Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, Bratislava

BRATISLAVA 2015